

אורית אדרת

תיאטרון ואבסורד

רשניים מביקור במרכז הערבי לתרבות ואמנות (לשעבר תיאטרון אל-חכוואתי)

ז'אן פול סארטר
מתים בלא קבורה
בימוי: מאזן גאטאס
מנהל אמנותי: ג'ורג' איברהים

הביקור במרכז הערבי לתרבות ואמנות החל בנוסעה בשעת אחרצהריים אל לב העיר המיוחדת. הרחובות העמוסים מכונים והולכים כירידים מזכירים ימים נורמליים יותר שידענו בירושלים, אך נייודות המישוטה הרבות הן נוסעות על הכביש מחופות סככות-כרול צפיר פות, משרות את תחושת אי-השקט שהפכה לחלק בלתי-נפרד מחיי העיר.

אל התיאטרון הגעתי באיחור קל, והופי-נתי אל היציע. משהסתגלתי לחשיכה, מצא-תי את עצמי מוקפת קהל רוחש ופעיל.

על הבימה התנהל ויכוח ער בין אשה ו-שלושה גברים. למרות שאיני מבינה ערבית, ואת מחוזהו של סארטר לא קראתי במלואו, ניסיתי למצוא את דרכי בתוך העלילה על-פי התקציר שבירי. עד מהרה ויתרתי על המעקב אחרי המחזה, הממשש כעלה-התאנה לתיאטרון הפוליטי המובהק שעל הבימה, והתמכרתי לתיאטרון הטוטאלי המקיף אותי, והופך את האולם ואת הבימה ליחידה אחת. הקהל, ה-מורכב בעיקר מבחורים צעירים, מעט נשים, פה ושם מישפחות על ילדיהן וטפן, שקוע בשוחות ערות, כשיטוטים אל ומתוך האולם, ונרמה כי איש אינו מקשיב באמת למה שקר-רה על הבימה.

המחזה מספר על חברי תא המחזרת הצר-פתית בימי הכיבוש הנאצי שנתפסו, והם נח-קרים על-ידי צרפתים המשתפים פעולה עם הנאצים. כצפוי אצל סארטר, מתנהלת העי-לילה כולה בדרלתיים סגורות. התפאורה מינימליסטית ואינה משתנה: בימה שחורה, מוקפת משלושת עבריה דמויות קטועות חבושות קסדות, תלויות על חוטים, פורשות לצדדים ספק יריים, ספק גרמים, וכל כניסה ויציאה מן הבימה מניעה חלק מהן.

צפנים מוסכמים

בתחילת ההצגה נמצאים חבריה המחזרת: לורה אחיה הצעיר פרנסואה, אנרי וסורבייה, בחדר-המעצר, הנים במיבצעם האחרון ומני-סים להעריך את מצבם. אחד מהם נלקח לח-קירה, בניסיון לדלות ממנו את זהות מנהיגם. מחוץ לבימה נשמעות צעקות-כאב, ולורה פורצת בשירת קינה חרישית מלווה בתיפוף על הריצפה וברקיעות רגליים. הקהל מצטרף אליה, כולו, בשירה שקטה ואחידה, כשמילות השיר נשמעות בכיור. ניכר בהם שזהו חלק מרפרטואר המוכר להם היטב. מכאן והלאה עולות תגובות הקהל תכופות, כשהן פורצות בבת-אחת מכל פינות האולם. לעיתים מחי-אזני-כפיים שורות, מלוות שריקות וצעקות, פעמים אחרות צחוק רועם: כמו גוף אחד, המופעל על-ידי צפנים סודיים מוסכמים. בצאתי, פגשתי מכר, ערביי-ישראלי, שטי-פר כי הוא עצמו לא תמיד הבין את התגובות, וציין שאין אדם בקהל שאינו מכיר מקרוב את אימת המעצר — אם מבשרו שלו, ואם מניס-יונם של קרובי-מישפחה.

בניגוד לחבריה המחזרת, שדמויותיהם מורכבות ומתפתחות לאורך המחזה, ומציגות גוונים שונים של התייחסות למצבם — היר-תם שבויים בידי הכובשים — מוצגים חיילי הכיבוש, הלבושים מדים המזכירים מאוד את מדרציה-ל, כסטריאוטיפים: הקצין רועה-לב, הנהנה להתאנות לשבויים שאותם הוא חוקר; החיילת — אשר באמצעות שימוש במאני-

ואבסורד

פולציות מיניות מנסה — מתוך, לשלוט ב-קצין ולהכתיב את פעילותו, ומאיך גיטא, לפתות את השבוי הנחקר, ולקבל ממנו את המידע הרצוי. חייל שלישי מוצג כחולי-אישים, ריילב, שאינו קורא את מצב הרברים לאשורו. טימטומו מעורר גיחוך, והקהל החם, המגיב בשינאה גלויה כלפי הקצין והחיילת, מגלה אמפתיה והכנה לאותו לא-יוצלת. אודה על האמת: אין זו חוויה נעימה לשבת, ישראלית יחידה, בלב קהל רוחש שינאה למה שקורה על הבימה, ולרעת שעם כל ההזדהות איתם, ועם כל ההסתייגות

אולי חריף ובוטה יותר במחזה העברי. אך לראותם באולם צוותא, בחברת קהל אודה, שונה כל-כך מראיית הישראלים הכובשים מן העבר שכנגד, מתוך כאב הרבה יותר מוחשי ואמיתי.

לאורכו של המחזה מתנהל ויכוח נוקב בין חבריה המחזרת, אם להמשיך לעמוד בייסורים ובעינויים הצפויים להם, או להיכנע ולהסגיר את זהותו של ז'אן, מנהיגם, צעד שיסכן עש-רות חבריי מחזרת נוספים. פרנסואה, צעיר השבויים, נוטה להסגיר את ז'אן, ולנסות לה-ציל את עורו. שאר החברים, ובראשם לורה, מנסים להניאו מן המעשה. לבסוף, כשאזול כוחה-הסבל שלו, והוא נשבר — מחליטים האחרים להרוג אותו, כדי להציל את עשרות אנשי-המחזרת שהוא מעמיד בסכנה. בת-מונת הסיום ההרואית, פרנסואה מתאבד —

מתים בלא קבורה: הכרזה להצגה

ובכך מציל את ז'אן, היוצא לחופשו, ואת האחרים.

תשואות הקהל הנלהב עוד הירדהו באוזני, שעה שהגעתי לתיאטרון החאן, אל הכניסת השנית של סבון שפיונה בירושלים, שנושאו מיהו ישראליי ישראלים בראי עצמם. אך לאחר החוויה הקשה של ראיית הישראלים מן העבר האחר — לא עמד בי הכוח לחי-בוטיה-הנפש הפילוסופיים העוסקים בהווייה הישראלית. החשתי אפוא את צעדי לעבר מכוננית, בחניון הנשקף אל חומות העיר הע-תיקה, וכאן ציפתה לי הפתעה לא-נעימה. החניון נחסם: דקות אחדות קודם לכן הוצתה בידי אלמונים מכוננית, כפסע היה בינה ובין מכוננית.

החריפה מן הכיבוש הישראלי, הלעג והטינה המופנים אל הבימה אינם נפרדים מן העויני-נות כלפיך, המתבטאת בכיור במבטים ה-מסתייגים הנורים מכל עבר כחשכת האולם. הרבה יותר קל לחכוך יריים כסיפוק תוך צפייה במחזה "משלנו", הן בנושא, כגון אפ-ריים חוזר לצבא, מאת יצחק לאור. גם שם, כמו במחזהו המעורב של סארטר, מופיעים כל-סממני ההשחתה של הכובש: גם אצל לאור מוצגים החיילים כעלובי-נפש, סורצול וחסי-ריימוסר. אפילו איפיון הרמויות שלו דומה: הקצין והחיילת העוסקים בפעילות מינית אינטנסיבית, תוך גילוי אטימות להרס ולהרג המתבצעים מעבר לקיר, הנהג התמים, — כל אלה מקבילים למה שמוצג כאן, ותיאורם

ספרים

מבולבל בכוונה

הגווארדיה הלבנה
מיכאיל בולגאקוב
ספרי "סימן קריאה" וה"הקיבוץ
המאוחד"

"נאדרה היתה, נאדרה ונוראה השנה היא, 1918 להולדת המשיח והשנייה לפרוץ המי-הפכה". במישפט זה פותח הספר המתאר את חורף 1918 בקייב בירת אוקראינה. זהו ספר-מפתח. כמו שיש ספרים שבהם קשה להתמצא אם אינך מכיר באמת את הי-נפשות הפועלות המוסוות אמנם בשמות רות לקורא למרות התחפושת, קשה לי להניח שאדם צעיר שלא גדל על סיפורי המהפכה הרוסית הגדולה ימצא בספר זה את ידיו או רגליו. כמו בכל הספרים הרוסיים — החל בקלאסיקה וגמור בספרות המגוייסת, מסתבך הקורא המצוי מייד בענייני השמות המרובים שיש לכל גיבור. כאן, נוסף לשמות, לייחוד-סים, למיקום העיר והרחובות, צריך לדעת היסטוריה.

מי היה פטליורה? ומיהו ומיהו ההטמאן? מה עשה חיל-פרשים גרמני בקייב ב-1918? לצד מי נלחם? היונקרים? הדגל הכחול-צהוב? ה-בטקו? החייל המהלך לאורך רכבת משור-יינת בשם ה"פרולטר"? שלא לדבר על הי-רמזים המתייחסים לברית החדשה, ולרת-הפרבוסלבי.

זהו ספר מבולבל (בכוונה) על תקופה מבולבלת, שבה לא התמצאו אפילו גיבורי-הסיפור. עיר עוברת מיד ליד, נאמנויות יש-נות שמתים עבורן ובשמן ואחרות הנבגרות. זהו ספר של תקופה. מי שמצוי אצל הצופן של התקופה, שגדל על ספרים ששםם הווארדיה הצעירה (ולא להתבלבל — זאת גווארדיה אחרת לגמרי. אדומה דווקא) ועל כיצד נח-חשלה הפנדה, יאהב את הספר ובייחוד את התרגום של נילי מירסקי. מירסקי היא תמיד מתרגמת מעולה, אבל כאן נמלטה מהפיתוי לעבור לעברית חדשנית והתרגום נאמן לרוח העברית השלונסקאית, הארכאית קצת: "סיל" סלו בקולותיהם ההיידמאקים עוי הנפש, סר-פפים והולכים ומטלטלים מצד אל צד את צמותיהם המשתלשלות להם מקודדיהם" — או "אבל איפה פטליורה? אנשים טובים, איפה פטליורה? תנו להציץ בו, לפחות הצצה אחת קטנטנות". ממש עברית של הדון השקט או הפואמה הפדנונית. ורק חסר לספר אותו ריח נעים של הספרים הישנים שהודפסו על נייר גרוע אבל נכרכו בכריכת בר אפורה.

אינני מסכימה שזהו אחד הרומאנים הכול-טים של הקלאסיקה הרוסית, כפי שכתוב על הכריכה. זהו ספר על תקופה מצומצמת המ-יועד לקהליקוראים מסויים מאוד. הפלא וה-עניין מופיעים דווקא בסוף-הדבר שאותו כת-בה מאיה קגנסקאיה ובו תיאור של מיכאיל בולגאקוב החי במוסקוה של 1925, חיים מוורים יותר מכל אחד מגיבורי סיפורו. על רקע מוסקוה האידיאולוגית האדומה, הרעבה ללחם, הסוהב בולגאקוב כבגרייפאר עם מווקל בעינו, כולו סמל לעולם ש, עדי יסוד נחריבה". ולא רק הסוהב כך אלא כתב לעיתונים, פירסם גם את רוב הווארדיה ה-לבוה בירחון סובייטי. את מחותניו הציגו בי-תיאטרון, וכל זאת מבלי שהסתיר את עברו ה-האנטי-מעמדי.

כותבת קגנסקאיה: "למה הדבר דומה? כאילו קם יום אחד החבר מ.א. בולגאקוב ולבש את מדי הקצונה הישנים שלו, לרבות הכובע שעליו מתנוסס אותו תג עצמו שגם גיבורו אלכסיי טורבין לא סילקו בעוד מועד, וכאילו יצא אל הכיכר האדומה וקרע מעל זהותו את מייקטורן הבאק וקרא בקול גדול קבל עם ועדה, הוא תיוד, מנוולים! הראו איד יודע קצין רוסי למות! יחי הצאר!"